

Mensen en geld

Aspha Bijnaar en de informeel sparende creolen

In de afdeling Collecties & Onderzoek van het Geldmuseum zullen twee wetenschappelijke disciplines naast elkaar bestaan, numismatiek en geldgedragskunde. De geldgedragskunde is het domein van Gerard Borst, de onderzoeker geldcultuur. Borst verkende in 2005 zijn onderzoeksgebied. In de herfst van dat jaar hield hij een op zijn bevindingen gebaseerde lezing voor de Vrienden van het Geldmuseum. De onderstaande verhandeling is hiervan een bewerkte versie. Aan de hand van een paar voorbeelden wordt de lezer de wereld van de geldgedragskunde binnengeleid. Tegen het eind komt Borst te spreken over *Kasmoni*, het sociologische proefschrift van Aspha Bijnaar. Dit boek gaat over een informeel spaar- en kredietarrangement, waarin veel Surinaamse creolen geld inleggen.

GERARD BORST

Als onderzoeker leg ik me toe op het thema mensen en geld.¹ Mijn specialisme heet geldgedragskunde. (Zo noem ik het zelf. Maar het begrip wil niet erg ingeburgerd raken. Wie iets beters weet mag het zeggen.)² Wat versta ik onder geldgedragskunde? Definities mogen niet te lang zijn: geldgedragskunde is de wetenschap van de geldcultuur. Deze definitie is aangenaam kort, maar uit de brand ben ik nog niet, want nu wilt u natuurlijk weten wat geldcultuur is. Opnieuw een definitie dus: de term geldcultuur verwijst naar de op geld betrekking hebbende gedrags- en denkwijzen die mensen behorend tot een bepaalde groep of samenleving gemeen hebben.

Voorbeelden kunnen mijn betoog verhelderen. Waarvoor mogen ze de geldgedragskundige elk moment van de nacht wakker maken?

Om te beginnen leg ik u een vraag voor. Waarin bergt u uw papiergeld op? ... Zie je, dat dacht ik al, u stopt het in een portemonnee. U bent netjes op uw bankbiljetten, zoals Nederlanders dat in het algemeen zijn. Je ziet het weleens anders. Neem de Ieren. Die stoppen hun eurobiljetten in hun broekzak. Daardoor scheuren die biljetten sneller en worden ze ook eerder vies. Volgens *Het Financieele Dagblad* maakt de Europese Centrale Bank zich zorgen over de snelle kwaliteitsvermindering van met name de biljetten van vijf in Ierland.³ De slonzig met bankbiljetten omspringende Ieren vertonen dus ander geldgedrag dan de minder nonchalante Nederlanders. Dit verschil tussen de twee volken noem ik een geldcultureel verschil. Om het te verklaren, hebben we geldgedragskundig onderzoek nodig.

Dat was mijn eerste voorbeeld ter verheldering van zaken die voor u onalledaags zijn. Het had weinig om het lijf, waar of niet. Maar nu wordt het menens. Ik ga het namelijk hebben over het woekerverbod.

De sharia verbiedt moslims geld te lenen of uit te lenen tegen rente. Dit is een belangrijk aspect van de islamitische geldcultuur. Overtreding van dit verbod op 'riba' – ziedaar de term die moslims in dit verband bezigen – is

¹ Mijn lezing vond plaats op 24 september 2005. Op 17 november daaraanvolgend maakte ik de tekst gereed voor publicatie op de website van het Geldmuseum. Die versie van 17 november 2005 werd op 30 juni 2006 voor het laatst bijgewerkt.

² De term geldgedragskunde heb ik uiteindelijk laten varen. Gerard Borst, 'Vier manieren om een rivier over te steken. Psychologisch en sociologisch onderzoek naar financieel gedrag'.

³ *Het Financieele Dagblad*, 16 augustus 2004.

erger dan overspel met 36 vrouwen, zou de profeet Mohammed hebben gezegd. Moslimbanken, die wel degelijk bestaan, hebben dus een probleem. De oplossing wordt doorgaans gezocht in de zogenoemde 'murabaha'. Ik ontleen dit begrip aan een Nederlands krantenartikel van de in Italië wonende Engelse romancier Tim Parks.⁴ Hij legt murabaha als volgt uit:

De bank koopt bijvoorbeeld namens een cliënt een huis, die belooft het in een zekere periode voor dezelfde prijs te zullen overnemen. Zonder rente. Maar terwijl die cliënt het huis koopt, betaalt hij huur om erin te kunnen wonen. Sharia-theologen hebben besloten dat dit geen riba is.

Ooit gold het woekerverbod ook in het christendom. In de Middeleeuwen liepen woekeraars in de christelijke wereld de kans gelycht te worden. Parks dient dit gegeven op als een smakelijk hapje. Door te proberen het woekerverbod bij de christenen inzichtelijk te maken, toont hij zich een uit degelijk hout gesneden geldgedragkundige. Hij gaat te rade bij Thomas van Aquino. Hard werken, beweerde deze wijsgeer en theoloog, past bij de aard van de mens. Zo heeft God het bepaald. De woekeraar, die in plaats van te werken voor zijn brood, uit geld meer geld maakt, keert zich tegen wat God met hem voorheeft. 'Het lijkt misschien vergezocht,' schrijft Parks,

maar om dat werken draait het. Het zwoegen dat een mens deed in de middeleeuwse wereld, bepaalde zijn maatschappelijke positie in een onveranderlijke hiërarchie. Maar de rente veranderde de zaak. Door de rente was het geld geen eenvoudige, stabiele zaak meer. In de loop van de tijd vermenigvuldigde het zich. Je kon geld lenen, een zaak beginnen en van maatschappelijke positie veranderen. Je kon ook failliet gaan. Ineens vervaagden alle grenzen. Geldschieten en individualisme zijn bondgenoten.

Het woekerverbod in de islam en het christendom, dames en heren, u zult het met me eens zijn, da's lang geen saaie kost. Toch gaat een ander geldcultureel onderwerp, een onderwerp dus dat te rekenen valt tot het aandachtsgebied van de geldgedragkunde, mij nog meer ter harte. Ik doel op 'huishoudelijk boekhouden'.⁵ Dit onderwerp wil ik in de toekomst aan de orde stellen in een proefschrift.

Op huishoudelijk boekhouden zijn onderzoekers vroeger nooit in drommen afgekomen. Maar de laatste jaren groeit de belangstelling. Dit is mede te danken aan Stephen Walker, *professor in accounting* aan de Cardiff Business School, die er alles aan doet het onderwerp hoger op de wetenschappelijke agenda te krijgen. Walker publiceerde in 1998 een baanbrekend artikel over huishoudelijk boekhouden bij de goeude burgerij in het Victoriaanse Engeland.⁶ Hij laat daarin onder meer zien hoe huishoudelijk boekhouden in dat milieu bijdroeg tot de handhaving van de structurele machtsongelijkheid tussen mannen en vrouwen. Er is alle reden lang bij dit artikel stil te staan. Toch zal ik dat niet doen. De minuten tikken weg, ik heb maar een half uur, en ik wil beslist met u naar Aspha Bijnaars in geldgedragkundig opzicht voorbeeldige *Kasmoni* toe.

Maar nog niet meteen. Eerst vraag ik nog aandacht voor een ander boek. Een paar jaar geleden beleefde ik veel plezier aan Ileen Montijns *Leven op stand*.⁷ Zoals u misschien weet, gaat dit boek over het huiselijk leven van de sociale bovenlaag te onzent in de eerste helft van de twintigste eeuw. Er staan behatenswaardige dingen in over huishoudelijk boekhouden in Nederland.

In het tweede hoofdstuk van *Leven op stand* lezen we:⁸

Iedere degelijke huisvrouw hield een huishoudboek bij. Er was een ruime sortering van zulke boeken te koop; het waren niet zomaar kasboeken, maar boeken met voorgedrukte, uitgebreide tabellen voor alle wekelijkse uitgaven, van werkklonen

⁴ *NRC Handelsblad*, 6 juli 2005.

⁵ De term huishoudelijk boekhouden ontleen ik aan: H.J. Dommerhold, *Wat wij allen van de huishouding moeten weten. Leerboekje voor landbouwhuishoudscholen en huishoudscholen* (2e druk; Groningen en Batavia 1938).

⁶ S.P. Walker, 'How to secure your husband's esteem. Accounting and private patriarchy in the British middle class household during the nineteenth century'. *Accounting, Organizations and Society. An International Journal devoted to the Behavioural, Organizational & Social Aspects of Accounting* 23 (1998) 5-6, 485-516.

⁷ Ileen Montijn, *Leven op stand, 1890-1940* (4e druk; Amsterdam 1999).

⁸ Montijn, *Leven op stand*, 67-68.

en reparaties tot fooien, bloemen, de telefoon en de was. Een typerend voorbeeld is het *Nieuw practisch huishoudboek* uit 1925, samengesteld door mevrouw A. te Lintum-van der Looy van der Leeuw, en aanbevolen door de Nederlandsche Vereeniging van Huisvrouwen, afdeling 's-Gravenhage.

Montijn geeft nog een voorbeeld, *Huwelijksgeschenk*, een boekje vol raadgevingen uit 1912, waaraan zij de volgende zinsnede ontleent:⁹

Iedere huisvrouw behoort eene accurate boekhoudster te zijn in eene zaak, waarin zij zelve de voornaamste aandeelhoudster is, dus waarvan zij zelve ook de meeste winsten geniet.

Een van de adviezen in *Huwelijksgeschenk* noemt Montijn klassiek: de jonge huisvrouw moest altijd pen en papier bij zich hebben om direct een aantekening te kunnen maken van een uitgave; 's avonds moesten de aantekeningen van de dag dan in het huishoudboek worden overgebracht.¹⁰

De praktijk, zo geeft Montijn aan, zag er vaak een stuk informeler uit dan de raadgevers wilden. Maar, schrijft ze,¹¹

[...] formeel of informeel, iets moest er genoteerd worden in een welbestierd huishouden. Moeders gaven die wijsheid aan dochters door [...].

Dit was in de eerste decennia van de twintigste eeuw. Hoe lang bestond die financiële noteringsdrang in gezinnen van stand toen al? Montijn gaat daar niet op in, wat ook niet haar taak is. Evenmin valt het haar aan te rekenen dat zij voorbijgaat aan de vraag onder welke sociale omstandigheden de gewoonte van het huishoudelijk boekhouden in de Nederlandse bovenlaag tot ontwikkeling kwam. Het is een vraag die zou kunnen opduiken in mijn proefschrift.

Wie aan huishoudelijk boekhouden doet, weet met geld om te gaan. Zeg je van mensen dat ze met geld weten om te gaan, dan heb je het over een bepaalde geldcultuur, over bepaalde op geld betrekking hebbende door mensen gedeelde gedrags- en denkwijzen. Die cultuur van het weloverwogen geldgebruik, waarvan huishoudelijk boekhouden een bestanddeel was, was te vinden in de sociale bovenlaag waarover Ileen Montijn schrijft. Hoe stonden de zaken nu in de lagere regionen van de maatschappij?

Aspha Bijnaar – jawel dames en heren, vanachter de coulissen laat ze even haar gezicht zien, maar haar hoofdrol ligt nog in het verschiet – Aspha Bijnaar, zei ik, heeft het in *Kasmoni* over de Nederlandse arbeidersklasse in de negentiende eeuw. Zij stelt dat deze klasse toen, in tegenstelling tot de middenklasse, nog niet had geleerd de neiging om impulsief geld uit te geven te onderdrukken.¹² De vraag rijst wanneer de arbeidersklasse dat dan wel begon te leren. Wanneer – en natuurlijk ook: hoe – maakten de Nederlandse arbeiders zich de vorm van geldgedrag eigen die de middenklasse al langer kenmerkte? In hoeverre speelde huishoudelijk boekhouden een rol bij het aanleren en bestendigen van deze gedragsvorm? Welke door representanten van de middenklasse verrichte beschavingsarbeid kwam hierbij te pas? Mooie vragen voor een promovendus.¹³

Over beschavingsarbeid gesproken: bij die term moet ik tegenwoordig vaak denken aan Emma Winslow, een Amerikaans huishoudeconome. Zij was verbonden aan de New York Charity Organization, een instelling die in

⁹ Ibidem, 68.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Ibidem, 68-69.

¹² Aspha Bijnaar, *Kasmoni. Een spaartraditie in Suriname en Nederland* (Amsterdam 2002) 20.

¹³ In zijn boekje *Huishouden, huwelijk, gezin* laat Stokvis respondenten aan het woord over het huishoudelijk budgetbeheer in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Volgens Rita Hagen, afkomstig uit de kleine burgerij, werd het bij haar thuis geregeld 'door middel van enveloppen voor huur, gas en licht, huishouden, kleding enzovoort'. Pieter Stokvis, *Huishouden, huwelijk, gezin. Huishoudelijk leven in de twintigste eeuw* (Rotterdam 2002) 70. Noks Nauta (gegoede burgerij) merkt op dat in haar ouderlijk huis het huishoudbudget nauwgezet in de gaten werd gehouden: 'Mijn moeder kreeg huishoudgeld en schreef allerlei extra uitgaven op die later afgerekend werden' (ibidem). Sacha Tanja (kleine burgerij) vertelt het volgende: 'Vanaf 1965 hield ik een huishoudboekje bij; dat heeft enige jaren geduurd' (ibidem, 73). Een respondent die ons informeert over het budgetbeheer in een arbeidersgezin, ontbreekt in *Huishouden, huwelijk, gezin*.

1916 een offensief inzette, gericht op de armen van de stad. Deze mingevoeden, vond men, moesten de geldcultuur van de Amerikaanse middenklasse deelachtig worden. Uit impulsieve consumenten moesten burgers worden gekneed die gedisciplineerd met geld omgingen. Volgens Viviana Zelizer was Emma Winslow de drijvende kracht achter dit offensief. Aan vrouwen uit de sociaal zwakke doelgroep werd het gebruik van een huishoudboekje bijgebracht, dat volgens bepaalde regels moest worden ingericht. Emma Winslow was een krachtig pleitbezorger van dit pas ontwikkelde boekhoudsysteem.¹⁴

Is er in de geschiedenis een vrouw te vinden die valt te karakteriseren als de Nederlandse Emma Winslow?

Eind 2004 kreeg het Geldmuseum van het Nationaal Instituut voor Budgetvoorlichting (Nibud) een groot aantal documenten in langdurig bruikleen. De aanduiding 'sublieme aanwinst' is hiervoor niet overdreven. Wie de tijd neemt stuit bijvoorbeeld op twee interessante boekjes, ruim een halve eeuw geleden uitgegeven en getiteld *Het gezinsbudget* en *Ik moet uitkomen*. Deze boekjes gaan nu de zaal rond; misschien roepen ze herinneringen wakker.

De publicaties zijn van de hand van Jeannette Polak-Kiek. *Het gezinsbudget*, dat de huisvrouw aanspoort een boekhouding bij te houden, zag het licht in 1951.¹⁵ Het was een uitgave van het Werkcomité Doelmatige Inkomstenbesteding, in de naoorlogse jaren van herstel en wederopbouw een afdeling van het ministerie van Sociale Zaken. Het exemplaar van *Ik moet uitkomen* – ook volgens dit werkje moeten huisvrouwen boekhouden – is een tweede druk.¹⁶ De eerste druk dateert uit de jaren dertig, Polak-Kieks meest productieve jaren. Behalve *Ik moet uitkomen* verschenen van haar in die periode: *Administratie voor de vrouw*, *Financieel beheer in de huishouding*, *Gezond verstand bij de besteding van het inkomen* (geschreven met M. Wittop Koning) en *Gezinsfinanciën en het nut van budgetbureaux*.¹⁷

Zoals u hebt kunnen horen, bevat de laatste titel het woord 'budgetbureaux'. Met budgetbureaus heeft Polak-Kiek zich niet alleen in theoretische, maar ook in praktische zin bemoeid. Eind jaren dertig had zij de leiding over drie van zulke bureaus: een in Amsterdam, een in Rotterdam en een in Den Haag. De bureaus waren gevestigd in filialen van de Bijenkorf. Ik ontleen deze informatie aan een interview van *Het Vaderland* met Polak-Kiek (ochtendeditie van 30 december 1939). Na geïntroduceerd te zijn als de geestelijke moeder van de budgetbureaus schetst Polak-Kiek een beeld van haar werk. Tijdens een spreekuur dient zij mannen en vrouwen die haar hun geld- en begrotingsproblemen voorleggen gratis van advies. Steevast houdt zij haar cliënten voor dat elk huishouden een goede administratie behoeft; de gezondheid van ons budget gaat erdoor vooruit, wat elk gezin op zichzelf ten goede komt en zodoende heel het Nederlandse volk.

Bij het budgetbureau in de Haagse Bijenkorf kon men terecht sinds begin september 1939. *Het Vaderland* had zich de opening niet laten ontgaan. 'Goed financieel beheer in de huishouding, een eerste voorwaarde voor geluk in het gezin,' kopt de avondeditie van de negende van die maand. In het daaronder volgende bericht lezen we:

Vele financiële débâcles, vele gestrande huwelijken, vele echtscheidingen zouden voorkomen zijn, indien het mogelijk ware geweest, het huishouden op een wetenschappelijk berekende begroting steunend, te kunnen besturen. Waar eigen kennis en inzicht dikwijls falen, moet er een mogelijkheid bestaan, deze leemte door een ander te doen aanvullen. Voor hen die een gezin gaan stichten, geldt natuurlijk het gezegde: 'Beter voorkomen dan genezen'. Zij kunnen voor hun financiële opzet dadelijk gebruik maken van de hulp van het budget-bureau.

¹⁴ Viviana A. Zelizer, *The social meaning of money* (Princeton 1997) 161-162.

¹⁵ J. Polak-Kiek, *Het gezinsbudget* ('s-Gravenhage 1951). De aansporing staat op p. 13.

¹⁶ J. Polak-Kiek, *Ik moet uitkomen. Besparing van tijd, geld en energie in de huishouding* (2e druk; Amsterdam 1948) 134: '[...] voor de huisvrouw is het noodzakelijk een overzicht te hebben van de financiële toestand van haar bedrijf, de huishouding. Om dit overzicht te verkrijgen moet zij boekhouden.'

¹⁷ J. Polak-Kiek, *Administratie voor de vrouw. In gezin, beroep en bedrijf* (Amsterdam 1931).

-----, *Financieel beheer in de huishouding* (Purmerend 1932).

-----, *Ik moet uitkomen. Besparing van tijd, geld en energie in de huishouding* (Amsterdam 1933).

-----, *Gezinsfinanciën en het nut van budgetbureaux* (Purmerend 1938).

J. Polak-Kiek en M. Wittop Koning, *Gezond verstand bij de besteding van het inkomen* (Rotterdam 1934).

Uit het bericht valt op te maken dat Polak-Kiek bij die hulp vooral dacht aan jonge mensen uit de kleine burgerij en de betere arbeiderskringen.

Ik typeerde de jaren dertig als Polak-Kieks meest productieve jaren. Daarmee heb ik niet willen zeggen dat zij in de periode daarvóór weinig heeft betekend. Voor een van haar belangrijkste wapenfeiten moeten we terug naar de tijd van de eerste wereldoorlog, toen zij op de huishoudscholen in Nederland de vakken administratie en boekhouden invoerde.¹⁸

Was Jeannette Polak-Kiek de Nederlandse Emma Winslow? In dit stadium weet ik van Winslow noch Polak-Kiek voldoende af om daar een gefundeerde uitspraak over te doen. Op z'n minst lijkt mij sprake van een familiegelegenheid. Maar eigenlijk doet de vraag er niet zo veel toe. Los ervan is Polak-Kiek al interessant genoeg. Met haar stimuleren van het boekhoudonderricht op huishoudscholen, haar advisering in de randstedelijke budgetbureaus en haar publicaties heeft zij ertoe bijgedragen dat meer en meer mensen meer en meer burgerlijk-terughoudend met geld omgingen. Voor mijn part noem je dat beschavingsarbeid.

De burgerlijk-terughoudende omgang met geld veronderstelt spaarzin. Sparen kun je op verschillende manieren. 'Door verschillende instellingen,' schrijft Polak-Kiek in de 1948-editie van *Ik moet uitkomen*,¹⁹

wordt het publiek hierbij de helpende hand toegestoken en wel door de Rijkspostspaarbanken, de gemeentelijke spaarbanken, de banken van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen en enkele particuliere banken.

Ik ga nog even door met het citeren van *Ik moet uitkomen*. Het tijdsbeeld dat eruit oprijst is te mooi om het u te onthouden. Met Polak-Kiek opnieuw dus terug naar 1948:²⁰

Het doel der spaarbanken is vooral de kleine spaarders ter wille te zijn, derhalve nemen zij zeer kleine inlagen op en betalen op verlangen gemakkelijk terug. De Rijkspostspaarbank neemt inlagen op van f 0,25 af. Ook zijn spaarzegels verkrijgbaar van 5 cent. Deze worden op bladen geplakt en indien een blad vol is, wordt dit ingeleverd en het bedrag op het spaarbankboekje bijgeschreven. Er wordt 2,64% rente uitgekeerd. Van sommen boven f 2500,- wordt geen rente vergoed. Bedragen tot f 100,- kunnen zonder formaliteiten worden opgevraagd. Voor grotere bedragen moet een aanvraagformulier worden ingevuld en kan men na enkele dagen over het geld beschikken. De renteberekening geschiedt over volle halve maanden [...]. De rente wordt ééns per jaar bijgeschreven. De Staat waarborgt de terugbetaling der spaargelden. Inlagen op een spaarbank in de ene stad, kunnen in iedere stad opgevraagd worden. Een andere wijze van sparen kan geschieden door het plaatsen van geld à deposito bij de banken en giro-diensten. De banken vergoeden een rente, die afhankelijk is van de opzeggingstermijn der geplaatste gelden. De Postchèque- en Girodienst vergoedt geen rente.

Polak-Kiek heeft het hier over *formele* manieren van sparen. Aandacht te besteden aan *informeel* sparen, ligt niet op haar weg. Van informele spaarsystemen heeft zij waarschijnlijk zelfs geen weet gehad. Toch kende het Koninkrijk der Nederlanden ook in Polak-Kieks tijd ingezetenen die aan informeel sparen deden. Zo had in het overzeese gebiedsdeel Suriname het arrangement kasmoni al een lange geschiedenis achter de rug. Over dit arrangement schreef Aspha Bijnaar, socioloog van Surinaamse afkomst, een mooi boek, *Kasmoni*. Tot mijn schande is dit boek mij, toen het in 2002 verscheen, volledig ontgaan. Gelukkig was de V&D in de Amsterdamse Kalverstraat zo vriendelijk het in april 2005 in de uitverkoop te gooien. Zo kon *Kasmoni* alsnog mijn kant opkomen. Ik bedoel maar, van de betere boekhandel moet je het hebben.

Kasmoni is een informeel banksysteem waarin veel Surinamers sparen en krediet nemen. Het is vooral gangbaar bij creolen. Bijnaar analyseert de sociale omstandigheden waaronder dit systeem eerst in Suriname en vervolgens ook in Nederland tot bloei kwam. Het interessantste deel van haar boek gaat over de Bijlmer, de Amsterdamse wijk waar Surinaamse creolen in de twintigste eeuw massaal naartoe trokken. In Nederland gingen de creolen deel uitmaken van een anonieme, grootschalige en individualistische samenleving. Kasmoni bood hun een middel om zich in deze nieuwe omgeving te ontplooien.

Hoe werkt kasmoni? Beter dan Bijnaar zelf kan ik het niet uitleggen.²¹

¹⁸ *Het Vaderland*, 30 december 1939 (ochtendeditie).

¹⁹ Polak-Kiek, *Ik moet uitkomen* (2e druk) 113-114.

²⁰ *Ibidem*, 114.

Kasmoni wordt in haar eenvoudigste vorm uitgevoerd door een groepje van ongeveer twaalf vertrouwelingen [...]. Alle deelnemers deponeren op een vast tijdstip in de maand een vastgesteld bedrag bij de kashouder, die de totale som vrijwel onmiddellijk uitkeert aan een van de deelnemers. De kashouder [meestal een vrouw, GB] bepaalt vooraf door loterij, onderling overleg of op eigen gezag wie de uitkering in een bepaalde maand ontvangt. Dit proces herhaalt zich elke maand tot de uitkeringsbeurt onder de hele groep heeft gerouleerd [...]. Omdat de kas elke maand op een vast tijdstip aan een andere deelnemer moet worden uitgekeerd, drukt op de deelnemers een zware plicht om hun inleg telkens op tijd te betalen.

In Nederland variëren de inlegsommen bij kasmoni van 23 tot 225 euro per persoon per maand. Maandelijks circuleert zo'n 3,5 miljoen euro aan kasgeld. Een derde van de creolen participeert. De meesten komen uit de lagere en midden-inkomensgroepen. De uitkeringen worden voornamelijk besteed aan duurzame consumptiegoederen.

Wat beweegt creolen in kasmoni in te leggen? Veel deelnemers gaat het om het snelle en renteloze krediet van het kasgeld; kasmoni-krediet is voordeliger dan bankkrediet. Veel andere deelnemers zeggen de sociale controle van kasmoni nodig te hebben; anders sparen ze niet. Deze participanten gaan gedisciplineerd met geld om op een net iets andere manier dan mensen die formeel sparen, die sparen op, zeg maar, een *Polak-Kiekmanier*. De formeel sparenden brengen uit zichzelf spaardiscipline op. De informeel sparenden zien ook het nut van sparen in, maar wantrouwen hun eigen spaardiscipline en onderwerpen zich daarom vrijwillig aan een arrangement waar dwang van uitgaat. De zware plicht om tijdig in te leggen – niet of te laat inleggen leidt tot gezichtsverlies – werkt als een goede stok achter de deur.

Bijnaars boek bevat mij zeer. Het legt een stukje bloot van de Surinaams-creoolse geldcultuur, die mij totaal onbekend was; mijn geldgedragkundige kennis is dus verrijkt. Maar dat is het niet alleen. Het boek is mede gebaseerd op interviews met creolen. Bijnaar laat de respondenten zelf uitvoerig aan het woord. Dit betekent dat de lezer door het hele boek heen geconfronteerd wordt met mensen van vlees en bloed. Door deze vertelwijze slaagt Bijnaar er uitstekend in effecten van meewarigheid teweeg te brengen. Wat bedoel ik daarmee?

Tussen december 1999 en oktober 2003 verdiende ik mijn brood als bibliothecaris bij Rijksmuseum Het Koninklijk Penningkabinet (korter: het KPK). Al mijn dagen in die periode heb ik gesleten zonder in de ban te raken van het specialisme van mijn bibliotheek, numismatiek.

Inderdaad, dames en heren, numismatiek, ik ben er niet dol op. Intern heb ik in mijn KPK-tijd regelmatig als volgt mijn stem verheven. 'Numismatiek! Uitgererekend dáárin zijn we gespecialiseerd! Alleen filatelie is erger!' Buiten het KPK leek mijn pad altijd wel gekruist te worden door personen die er net zo over denken. Jan Lucasen, als sociaal-historicus hooggeschat, liet zich een jaar of wat geleden in een populair radioprogramma ontvalen dat hij ook numismaat was. Hij had het beter kunnen laten: de interviewer van dienst, een goede kennis van mij, behandelde hem verder nog net niet als een randdebiel.

Hoe komt het dat mensen zoals ik de numismatiek geen warm hart toedragen? Dames en heren, een gewaarshuwde zaal telt voor twee, ik mag graag kort door de bocht gaan en zal dat ook nu niet kunnen laten: de kille bejegening van de numismatiek door mensen zoals ik hangt ermee samen dat deze discipline zich te veel richt op geld zonder meer en te weinig op het thema mensen en geld.

²¹ Bijnaar, *Kasmoni*, 10-11.

In september 2004 noteerde ik dit al in een discussienota voor het Geldmuseum. 'Als u het mij vraagt,' concludeerde ik toen, 'moeten we een nieuw specialisme aan ons programma toevoegen.'²² Let op! U hoorde mij zeggen: toevoegen. *Niet* ervoor gepleit heb ik de numismatiek op te doeken, en ik pleit daar nog steeds niet voor. Het zou zoiets zijn als Simson z'n kop kaal scheren. Iedereen moet doen wat hij goed kan en veel mensen van het Geldmuseum zijn nu eenmaal goed in numismatiek. We zijn daaraan trouwens ook gebonden door het genre waarin het grootste deel van de museale collectie valt.

Afschaffen wil ik dus niets; ik wil alleen het repertoire uitbreiden. Waarmee? Ook voor u moet dat inmiddels een weet zijn, een half uur lang heb ik u erover onderhouden. Met geldgedragkunde natuurlijk.

Geldgedragkunde gaat over *mensen* en geld. Door mensen voorop te stellen, bezit de geldgedragkunde meer dan de numismatiek het vermogen effecten van meewarigheid teweeg te brengen.²³ Verhalen van geldgedragkundigen kunnen lezers het gevoel geven dat ze op henzelf, op hun familie, op hun eigen denkwereld of hun eigen maatschappelijke standpunt te betrekken zijn. Verhalen van geldgedragkundigen kunnen nieuwsgierigheid, meeleven, spanning,²⁴ afkeer en bewondering in werking zetten. Precies zoals *Kasmoni* van Aspha Bijnaar dat doet.

UTRECHT, 30 juni 2006

Reageren?

g.borst@geldmuseum.nl

²² Gerard Borst, 'De wereld hangt aaneen van geld'. *Een nieuw specialisme, het IGN, de webkrant*. Notitie Geldmuseum; Leiden 27 september 2004, 3.

²³ Het begrip meewarigheid ontleen ik aan: Marita Mathijssen, 'Laat de doden spreken' in: *Verliefd op het verleden. Ontboezemingen van een letterkundige* (Amsterdam 2004) 272-275. Ook haar precisering van de term (p. 272 en 275) neem ik over.

²⁴ 'Geldverhalen zijn spannende verhalen. Als ze maar over mensen gaan.' Aldus besloot ik, geïnspireerd door de Amerikaanse historicus Joel Kaye, een column in een numismatenblad: Gerard Borst, 'Onder geleerden. Congres Vancouver 12-14 november 2004'. *De Beeldenaar* 29 (2005) 4, 157-158, aldaar 158.